

TAFSIRI BAINA YA KISWAHILI NA KIARABU NCHINI MISRI

ALAA SALAH

In Egypt, Swahili has a prominent role as it is used in teaching, religious activities and journalism related with East African Countries. This is a sign of the good relations between Egypt and East African areas where Swahili is used. These relations are also based on the religion of Islam. Translations from Swahili into Arabic and vice versa play a special role in the cultural exchange between Egypt and Swahiliphone East Africa. Two Egyptian institutions are especially active in translation, the university of Al-Azhar and the National Centre for Translation. This article gives an overview of translation activities in Egypt and discusses their opportunities and challenges.

Utangulizi

Makala hii inajikita katika tafsiri baina ya Kiswahili na Kiarabu nchini Misri, ambapo kazi hiyo imepewa shime kubwa miaka ya hivi karibuni. Kwa hakika, tafsiri baina ya lugha hizo mbili imepiga hatua kubwa katika nyanja mbalimbali, kama vile tafsiri za kidini, za siasa, uchumi, utamaduni na maisha kwa jumla. Jambo hilo linadhihirisha umuhimu wa nafasi ya kazi hiyo kwa wasomi na wataalamu wa lugha hizo mbili, na pia kwa jamii hizo mbili kwa jumla. Kuongezeka kwa harakati za tafsiri baina ya lugha hizo mbili kumesababisha kuibuka kwa changamoto fulani zinazowakabili wafasiri wa pande mbili, suala ambalo tutashughulika nalo katika makala hii.

Inafahamika kuwa lugha ya Kiarabu imeathiri Kiswahili katika viwango kadhaa vya kilugha ambavyo ni pamoja na muundo sauti, msamiati n.k. Aidha, lugha hizo mbili zina nafasi kubwa kabisa barani Afrika. Kugeuza maandishi ya Kiswahili kutoka herufi za Kiarabu kwenda Kilatini, ndiyo hatua iliyoathiri kwa kiasi kikubwa uhusiano uliopo baina ya Kiswahili na Kiarabu.

Katika tafsiri baina ya Kiswahili na Kiarabu, wafasiri kutoka pande zote mbili wameshughulikia zaidi kazi za kifasihi. Kazi hii ilianza zamani ambapo tafsiri za mwanzo kabisa katika Kiswahili zilikuwa kutoka Kiarabu. Mazrui (2007: 124) amebainisha kuwa tafsiri ya kifasihi kwa Kiswahili ina historia ndefu, kuanzia utendi wa *Hamziyya*. Mulokozi (2017: 261-262) anafafanua kuwa hiyo ndiyo tafsiri ya kwanza inayofahamika, iliyoandikwa na Sayyid Aidarus bin Athumani kwa ajili ya kumsifu Mtume Muhammed. Utendi huo ulitokana na utendi wa Kiarabu *Al-Hamziyyah* wa Mshairi Mmisri Sharaf Ad-Din Muhammed bin Said Al-Busiri aliyetunga katika karne ya 13. Baada ya *Hamziyya*, kazi nyingine za Kiarabu zilitafsiriwa au kusimuliwa upya kwa Kiswahili, kama vile, *Utenzi wa Ras 'lGhuli*, *Hekaya za*

Abunuwas na *Alfu-Lela-Ulela*, kwa kutaja chache tu. Tafsiri baina ya Kiswahili na Kiarabu ziliendelea mpaka siku hizi za kisasa, ambapo kazi nyingi za Kiswahili zilipata kutafsiriwa kwa Kiarabu wakati ambapo kazi nyingine za Kiarabu bado zinatafsiriwa kwa Kiswahili. Malengo, nyanja, mbinu na miktadha ya tafsiri za kazi hizo itaelezwa hapo chini.

Tafsiri na uhusiano wa kiutamaduni kati ya Misri na Afrika Mashariki

Kihistoria, uhusiano baina ya Misri na nchi za Afrika Mashariki ambako Kiswahili kinatumika upo tangu zamani sana hata katika enzi za Mafirauni ambapo misafara ya biashara ya Misri ilianza kugonga milango ya Afrika Mashariki. Wafalme na watawala wengi wa Misri walizoea kutembea nchi za Afrika Mashariki na kujenga uhusiano katika nyanja mbalimbali. Kwa jumla kubadilishana fikra na mbinu za maisha kumewezekana kupitia njia mbalimbali baina ya Misri na nchi za Afrika Mashariki. Shughuli za kuhubiri dini zilichangia kuimarisha uhusiano huo. Kwa kweli, Misri inatambua umuhimu wa kuwa na uhusiano mzuri na nchi za Afrika Mashariki ili kuendeleza maslahi ya pamoja ya nchi zinazofungamana na Bonde la Mto Nile. Tafsiri ni njia mojawapo ya kuimarisha uhusiano, ambapo shughuli za kufasiri vitabu baina ya Kiarabu na Kiswahili zimesaidia kuimarisha uhusiano wa kiutamaduni baina ya Misri na Afrika Mashariki.

Kwa kiwango kikubwa, matumizi ya lugha ya Kiswahili nchini Misri yamekua baada ya nchi za Afrika Mashariki kupata uhuru wake. Pia kipo kiunganishi muhimu sana baina ya nchi za Afrika Mashariki na Misri ambacho ni Mto Nile. Kwa sababu hii Misri ikaona haja ya kukishughulikia Kiswahili na kuifanya lugha ya kwanza miongoni mwa lugha za Kiafrika kutiliwa maanani na kuzingatiwa katika nyanja mbalimbali kama vile mafunzo, vyombo vya habari kupitia Radio Cairo kwa Kiswahili, shughuli za kidini na tafsiri. Mashairi, riwaya, na tamthiliya zilitafsiriwa kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili na kutoka Kiswahili kwenda Kiarabu, nchini humo. Shughuli hizo za tafsiri ziliongozwa na walimu wa Kiswahili wenye ujuzi.

Tafsiri zilikuwa ni msingi wa tafiti, tasnifu na makala nyingi za kuchambua kazi za fasihi za Kiswahili na kwa mitazamo na miktadha mbalimbali.¹ Kwa mfano, kuna tafiti za kuchunguza na kutathmini tafsiri ya maana za Qurani Takatifu kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili na tafiti zinazohusiana na dhamira na michango ya kazi za kifasihi zilizotafsiriwa baina ya lugha hizo mbili. Zaidi ya hayo, Wamisri wanaweza kutambua hali ya kijamii, kiuchumi, kiutamaduni, kidini, kielimu na kadhalika za Waswahili kama ilivyosawiriwa na waandishi Waswahili. Waandishi kadhaa wa fasihi ya Kiswahili wa zamani na wa kisasa wametambulika kwa wasomaji wanaoishughulikia fasihi ya Kiafrika kwa jumla, na hususan fasihi ya Kiswahili. Watunzi Ebrahim Hussein, Alamin Mazrui, Chachage S.L. Chachage, Ahmad Ndalu na Shafi Adam Shafi walipata nafasi ya kutambulika kupitia tafsiri za kazi zao. Zaidi ya hayo, watafiti

¹ Kuna orodha ya tasnifu na tafiti za Idara ya Lugha za Kiafrika, Kitivo cha Lugha na Ufasiri, Chuo Kikuu cha Al-Azhar, Misri. Mfano wa kazi hizo ni *دراسة لترجمة الوعد الحق لطفه حسين إلى السواحيلية، كلية اللغة العربية، جامعة الأزهر..* (El-Halougi, Mostafa H., 1996, *Uchambuzi wa Tafsiri ya kitabu cha Ahadi ya Haki cha Twaha Hussein*, Kitivo cha Lugha na Ufasiri, Chuo Kikuu cha Al-Azhar).

wengi wamemfahamu Shihabuddin Chiraghdin na kitabu chake cha *Historia ya Kiswahili* (1977) baada ya kitabu hicho kutafsiriwa kwa Kiarabu.

Vituo vya ufasiri nchini Misri: Kituo cha Taifa na cha Al-Azhar cha Ufasiri

Kituo cha Taifa cha Ufasiri kilichopo Kairo ndicho kituo rasmi cha kutoa tafsiri kutoka lugha za kigeni kwenda Kiarabu katika nyanja kama vile fasihi, sayansi, masomo ya jamii na kadhalika. Kituo hicho kipo chini ya Wizara ya Utamaduni na kilitangazwa kuanzishwa rasmi mwaka 2006 kwa mujibu wa uamuzi wa Raisi wa Jamhuri ya Kiarabu ya Misri. Kituo cha Taifa cha Ufasiri kinasimamiwa na baraza la wanachama 18 wanaoongozwa na Waziri wa Utamaduni. Japokuwa kituo hicho kilitangazwa rasmi mwaka 2006, kilikuwa tayari kimeanza juhudi zake kuanzia mwaka 1996 kwa lengo la kutoa tafsiri zinazoelezea mielekeo ya fikra ya tamaduni mbalimbali kwa msomaji wa Kiarabu ili kumsaidia atambue mataifa mengine wanavyoishi, wanavyofikiri na wanavyoendesha maisha yao. Pia kituo kinalenga kuendeleza sayansi na tafiti za kitaaluma nchini Misri na nchi nyinginezo za Kiarabu. Zaidi ya hayo, kituo kinadhamiria kuboresha hali ya ufasiri na wafasiri nchini humo na kuwapa nafasi ya kujifunza zaidi na kupata uzoefu wa kuwawezesha kushindana katika soko la ufasiri duniani.

Kituo cha Taifa cha Ufasiri kimetafsiri zaidi ya vitabu 3000 kutoka lugha 35 kwa kutegemea juhudi za wafasiri wapatao 500 ambao wengi wao ni wahadhiri na watafiti wa lugha mbalimbali katika vyuo vikuu vya Misri. Tume ya tafsiri iliyopo chini ya kituo hicho inahusika na kuchagua na kukubali kazi za kutafsiriwa. Tume hiyo inaundwa na wataalamu wa lugha kadhaa wanaotakiwa kuchunguza miradi ya tafsiri na kutoa ushauri wa kukubali au kukataa. Katika juhudi zake za kuendeleza kazi, Kituo cha Taifa cha Ufasiri kilianza kushiriki katika maonyesho ya vitabu ndani na nje ya Misri, licha ya kuwasiliana na mashirika ya uchapishaji, vyuo vya kitaaluma na vituo vya kiutamaduni. Kituo kilipanga mashindano ya tafsiri bora kwa jina la tuzo ya Rifa'a Al-Twahtawiy kuanzia mwaka 2013 mpaka sasa, na tuzo hasa ya tafsiri bora katika uwanja wa sayansi kuanzia 2018. Wakati huo huo kituo kimetuzwa tuzo ya Mfalme wa Saudi Arabia kwa ajili ya mafanikio yake katika shughuli za ufasiri, mwaka 2014. Vile vile, kituo kilipata tuzo ya Chuo cha Wafasiri mjini Toledo nchini Uhispania inayotolewa kwa jina la mfasiri Gerard de Cremona mwaka 2016.

Tafsiri zinazotolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri zinauzwa pale pale na zinaonyeshwa katika maonyesho ya vitabu nchini humo na sehemu nyinginezo, na kwa sababu ya vitabu hivyo vinavyohusiana na fasihi na utamaduni wa Kiafrika ambao unazingatiwa kwa kiasi kikubwa na Wamisri na Waarabu kwa jumla, kazi hizo zinapata hadhi yake ya kuuzwa na kusomwa. Wakati huo huo, kulingana na umuhimu wake, tafsiri hizo bado hazijafikia kiwango cha mauzo kinachoafikiana na nafasi yake, pengine baada ya kuongezeka kwa wanafunzi wa Kiswahili nchini humo na kuimarika kwa uhusiano wa Misri na nchi za Kiafrika, na hasa Afrika Mashariki, mauzo haya yataongezeka.

Kituo cha Al-Azhar cha Ufasiri ambacho pia kipo Kairo, kilianzishwa mwaka 2016 kwa lengo la kutoa vitabu vilivyokuwa muhimu kwa Waislamu na wasio Waislamu, ambapo vitabu hivyo vinaeleza mengi kuhusu dini hiyo na kujadili misingi ya kuishi pamoja baina ya wanadamu wote. Vitabu kama vile *Misingi ya Uislamu, Mahusiano ya kimataifa kwa mtazamo wa dini, Binadamu na maadili* na vitabu vingine vingi vilitafsiriwa kutoka Kiarabu kwenda lugha kadhaa ikiwemo Kiswahili. Zoezi la kuchagua vitabu vitakavyotafsiriwa linadhibitiwa na hali ya hadhira lengwa wa tafsiri hiyo. Tume ya Wakuu wa Maulamaa wa Al-Azhar ni tume yenye jukumu la kuainisha vitabu hivyo. Dhamira kuu ya kituo hicho ni kuwasaidia Waislamu wa kisasa wanaokosa uelewa zaidi ya misingi ya dini yao na kuwafanya wawe watu wema kwa dini yao, jamii yao na dunia nzima kupitia maelezo yaliyomo kwenye vitabu vikuu vya dini hiyo ambavyo vimetungwa na wanavyuoni wakuu wa dini hiyo. Pia, Kituo kinalenga kuwahutubia Waislamu na wasio Waislamu kwa kuthibitisha kuwa dini zimeletwa kwa manufaa ya wanadamu wote. Kutangaza msimamo wa Uislamu kuhusu fikra na vitendo vya kiadui vinavyofanywa na baadhi ya Waislamu na vinavyoathiri vibaya hali ya jamii ya kimataifa kwa kueneza chuki baina ya wafuasi wa dini na itikadi mbalimbali. Vile vile, kituo hicho kinawasiliana moja kwa moja na Waislamu wa jamii zisizo za Kiarabu na kujadili masuala yanayowahusu, pamoja na kuangalia maoni mbalimbali yanayotolewa na maandishi, wasomi na watu wa nchi za kigeni kuhusu Uislamu ili kufikia mtazamo wa pamoja.

Katika juhudi zake, kituo kimetoa tafsiri nyingi za vitabu, hotuba na makala kutoka Kiarabu kwenda lugha nyingi za kigeni ikiwemo lugha ya Kiswahili. Aidha, kituo kilianzishwa kwa nia ya kutathmini tafsiri za maana ya Qurani Takatifu na kuzichunguza na kutoa tafsiri zinazoafikiana na mabadiliko ya kisasa kilugha, kifikra na kijamii. Kwa sasa tafsiri mpya ya maana za Qurani Takatifu kwa Kiswahili inaandaliwa. Kituo cha Al-Azhar cha Ufasiri kinaanza kuangalia namna ya kuvionyesha na kuviuza vitabu vyake.

Kazi zilizotafsiriwa baina ya Kiswahili na Kiarabu nchini Misri

Kazi za Kiswahili zilizotafsiriwa kwenda Kiarabu nchini Misri

Tafsiri za Kiswahili kwenda Kiarabu na za Kiarabu kwenda Kiswahili zinafanywa na Waarabu wataalamu wa Kiswahili, hasa maprofesa kutoka Chuo Kikuu cha Al-Azhar. Wataalamu hao wanaifahamu lugha ya Kiarabu kama lugha-mama na Kiswahili kama lugha ya masomo yao, kwa hiyo wamekuwa hawana budi kusaidiwa na Waswahili wenyewe kupitia tafsiri hizo na kuzitoa ipasavyo.

Kazi zilizotafsiriwa kutoka Kiswahili kwenda Kiarabu ziko nyingi zaidi kuliko zile kazi zilizotafsiriwa kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili. Riwaya na hadithi za watoto ndizo kazi zilizozitangulia kazi nyingine za fasihi ya Kiswahili kutafsiriwa kwa Kiarabu, pengine kwa vile riwaya na hadithi za watoto mara nyingi hutumia lugha ya kawaida. Ugumu wa lugha ya mashairi unaweza kuwa sababu ya uhaba wa kazi za mashairi zilizotafsiriwa kutoka Kiswahili kwenda Kiarabu.

TAFSIRI NCHINI MISRI

Riwaya ya *Almasi za bandia* iliyoandikwa na mwandishi Mtanzania Chachage S.L. Chachage (1991) imetafsiriwa na Profesa Abdulhay A. M. Salem,² na kuhaririwa na Profesa Abdul-Hadi H. Marzouk.³ Mfasiri pia aliandika uchambuzi wa kimtindo na kuuambatanisha na tafsiri yenyewe. Tafsiri hiyo imetolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri mwaka 2005. Mwaka huo huo 2005 tafsiri ya kitabu cha hadithi za watoto *Hadithi njoo* kilichoandikwa mwaka 1990 na mwandishi Mkenya Ahmad Ndal, ilitolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri. Nayo ilifanywa na Profesa Salem ikaambatana na uchambuzi na uhakiki. Baada ya hapo mfasiri mwingine alianza kushughulikia riwaya na tamthiliya za Kiswahili kwa kuzitafsiri. Profesa Mohammed I. Abouegl⁴ akishirikiana na Mtanzania Abdullah Mua'awiyah,⁵ walifasiri riwaya ya *Haini* (2003) ya mwanariwaya Mtanzania maarufu, Shafi Adam Shafi, ikatolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri mwaka 2010. Mwaka 2015 tafsiri ya riwaya yake *Vuta n'kuvute* (1999) ilitafsiriwa na wafasiri hao hao Profesa Abouegl na Bw. Mua'awiyah.

Kwa upande wa tamthiliya za Kiswahili zilizotafsiriwa kwenda Kiarabu, Profesa Abouegl alitafsiri tamthiliya ya *Wakati ukuta* ya Ebrahim Hussein (1971) na *Kilio cha haki* ya Alamin Mazrui (1981). Tafsiri za tamthiliya hizo mbili zilitolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri katika kitabu kimoja mwaka 2010.

Ama kuhusu vitabu vya Kiswahili vilivyotafsiriwa kwa Kiarabu ambavyo si vya kifasihi, ni kitabu kimoja tu, *Historia ya Kiswahili* cha Shihabuddin Chiraghdin na Mathias E. Mnyampala kilichoandikwa mwaka 1977, kitabu ambacho kilitafsiriwa na Profesa Salem na kutolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri mwaka 2015.

² Abdulhay A. M. Salem ni profesa wa Kiswahili na Mkuu wa Idara ya Lugha za Kiafrika, Chuo Kikuu cha Al-Azhar. Ametafsiri riwaya moja na hadithi za watoto, pamoja na kitabu kimoja kutoka Kiswahili kwenda Kiarabu ambacho ni *Historia ya Kiswahili* cha Shihabuddin Chiraghdin na Mathias E. Mnyampala, na kushiriki katika tafsiri za baadhi ya vijitabu kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili. Aidha, anaongoza kamati ya tafsiri ya Fatwa na ni mwanachama wa Idara ya Tafsiri, Kituo cha Taifa cha Ufasiri. Profesa Salem ameandika kitabu cha *Sarufi ya Kiswahili* (2009) kwa wanafunzi wa Kiswahili wanaosoma vyuo vikuu vya Misri, na kushiriki pia kuandaa kamusi kubwa ya Kiswahili-Kiarabu iliyotolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri hapo mwaka 2015.

³ Abdul-Hadi H. Marzouq ni profesa mstaafu wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Al-Azhar, mtaalamu wa isimu ya lugha ya Kiswahili, pamoja na kuwa mmoja wa jopo la tafsiri ya Maana za Qurani Takatifu Al-Muntakhab na tafsiri mpya inayoandaliwa sasa. Aidha, ameandika kamusi ndogo ya Kiarabu-Kiswahili (2017), na kusimamia mitaala ya Kiarabu nchini Somalia na Kenya.

⁴ Mohammed I. Abouegl ni profesa mstaafu wa Kiswahili, mtaalamu wa fasihi ya Kiswahili na mwanachama wa jopo la kufasiri maana za Qurani Tukufu la Al-Muntakhab na mkuu wa kamati ya kuandaa tafsiri mpya ya maana za Qurani Tukufu kwa Kiswahili. Pia, Profesa Abouegl amewahi kushiriki katika shughuli za tafsiri na kuandaa mitaala ya Kiarabu nchini Somalia na kuwa mkuu wa kitivo cha masuala ya kibinadamu nchini Nigeria. Ameshughulikia sana fasihi ya Kiswahili na hasa fasihi ya Kiislamu, akaandika kitabu kwa Kiarabu kiitwacho *Fasihi ya Kiswahili ya Kiislamu* (2003) kinachozungumzia tanzu mbalimbali za fasihi ya Kiswahili kama vile hadithi, makala na methali. Kitabu kiligusia pia athari za utawala wa Wazungu na Waarabu katika lugha na fasihi ya Kiswahili, pamoja na kufafanua historia, aina na maudhui ya mashairi ya Kiswahili yakilinganishwa na mashairi ya Kiarabu katika umbo na maudhui, na kuchambua mfano wa tenzi za Kiislamu katika fasihi ya Kiswahili kama *Mwana Kuponu*.

⁵ Abdullah Mua'awiyah Abdul-Rahman ni mzaliwa wa Arusha, Tanzania, ambaye baada ya kumaliza masomo yake ya msingi alipata nafasi ya kusoma katika Chuo Kikuu cha Al-Azhar. Alijiunga na Chuo cha Masomo ya Kiarabu na kupata diploma ya Kiarabu, kisha akaajiriwa kama mtangazaji, mwandalizi na mfasiri katika idhaa ya Kiswahili nchini Misri. Pia, alikuwa mwalimu wa Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Al-Azhar. Aidha, ameshiriki katika tafsiri za kazi nyingine nyingi baina ya Kiswahili na Kiarabu.

Ingawa kazi hizo bado ni chache, lakini ni mwanzo mzuri unaotarajiwa kuendelea na kuimarika. Inaonekana kuwa shughuli za tafsiri kutoka Kiswahili kwenda Kiarabu zimejikita zaidi katika kazi za kifasihi, na hasa hadithi na tamthiliya, kwa sababu zinaonyesha hali halisi ya jamii husika na hata matamania yake kwa njia ya uhalisia au ubunifu.

Kazi za Kiarabu zilizotafsiriwa kwenda Kiswahili nchini Misri

Tafsiri kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili zilifanywa nyingi zamani, licha ya tenzi nyingi, *Hekaya za Abunuwas* na hadithi za *Alfu-Lela-Ulela* zilitafsiriwa. Kazi hizo zilitungwa kwa Kiarabu, kisha zikafasiriwa kwa Kiswahili kwa lengo la kutambua mbinu za uandishi na utunzi wa mashairi na hata kutambua maelezo mengine mengi kuhusu utamaduni wa Kiarabu na dini ya Kiislamu. Baada ya hapo shughuli za tafsiri kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili zilisimama muda mrefu. Bila ya kujadili sababu za kusimama, tunaona kuwa harakati za tafsiri kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili zimeanza kutiliwa maanani upya, hasa miaka ya hivi karibuni.

Kwa kuangalia kazi za Kiarabu zilizotafsiriwa kwa Kiswahili inaonekana kuwa nyingi zinahusiana na dini ya Uislamu, kwani Kiarabu ni lugha ya dini hii na Waswahili walipotaka kujifunza mafundisho ya dini hiyo walikuwa wanatakiwa kutumia lugha ya Kiarabu. Tafsiri ya kitabu cha *Ahadi ya haki* kilichotungwa na mwanafasihi Mmisri maarufu Taha Hussein (1954) ilifanywa baina ya mwaka 1965-1970 na Muhammad Suleiman Muhammad ambaye wakati huo alikuwa anasoma katika Chuo Kikuu cha Al-Azhar, kwa mujibu wa aliyoyasema katika dibaji ya tafsiri hii. Muhammad Suleiman anaeleza kuwa lengo lake la kutafsiri kitabu hicho ni kuwapa Waswahili wenzake wasiojua Kiarabu maarifa kuhusu historia na sira ya wahenga wa Uislamu ambao ni Maswahaba wa Mtume. Nakala ya Kiswahili ya kitabu hicho ilitolewa na Baraza Kuu la Waislamu lililo chini ya Al-Azhar bila ya kuainishwa tarehe maalumu ya kutolewa kwake.

Kwa upande mwingine, fasihi ya Kiarabu na hasa iliyoandikwa na wasanii wa Misri ilipata hadhi yake ya kutafsiriwa kwa Kiswahili. Riwaya ya *Msako* ni tafsiri ya Kiswahili ya riwaya ya *Al-Tarik* ya mwandishi maarufu zaidi nchini Misri Naguib Mahfouz aliyekuwa mshindi wa tuzo ya Nobel katika fasihi. Mfasiri wa riwaya hii Deogratias M. Simba ametegemea tafsiri ya Kiingereza iliyofanywa na Mohamed Islam nchini Misri. Riwaya yenyewe ilichapishwa kwa mara ya kwanza mwaka 1964, kisha ilitafsiriwa kwa Kiingereza na kutolewa na Chuo Kikuu cha Marekani nchini Misri; ama tafsiri ya Kiswahili ilitolewa na Mkuki na Nyota Publishers hapo mwaka 2004.

Kwa hakika, asasi nyingi zilifanya juhudi kubwa za kueneza ulinganiaji wa dini ya Kiislamu kila pembe duniani. Miongoni mwa asasi hizo ni chuo kikuu cha Al-Azhar Al-Shareif ambayo inajulikana kuwa ni asasi ya kale zaidi ya Kiislamu duniani. Kwa lengo la kueneza harakati za ulinganiaji kwa mataifa na jamii mbalimbali, Al-Azhar imetegemea sana kufundisha lugha za kigeni na kuwahamasisha wataalamu wake wajifunze lugha tofauti. Kwa hiyo, tukiangalia kazi za Kiarabu zilizotafsiriwa kwa Kiswahili tutaona kuwa nyingi zake ni za kidini kama vile vijitabu vya *Mimi ni Mwislamu* (Mohammed Ashraf Salah 2008, mfasiri Abdullah

TAFSIRI NCHINI MISRI

Mu'awiya Abdul-Rahman 2010), au *Maelezo kwa mahujaji*, na *Maelezo kwa wafanyao umrah* vilivyotafsiriwa na jopo la walimu wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Al-Azhar, akiwemo mwandalizi wa makala hii. Vijitabu hivyo viwili vimeandikwa kwa kutegemea fatwa na hotuba za wataalamu wa sheria ya kiislamu nchini Saudi Arabia ambao ni pamoja na Sh. Mohammed Swaleh Al-Othaimiin, Prof. Suleiman bin Swaleh bin Abdul-Aziz, Dkt. Habib bin Mu'alla na Abdul-Raziq bin Abdul-Muhsin Al-Badr, na kutolewa mwaka 2015. Vimetafsiriwa kwa Kiswahili na Prof. Salem na Alaa Salah Abdul-Wahed mwaka 2016.

Aidha, miongoni mwa kazi zilizotafsiriwa katika uwanja wa ulinganiaji na shughuli za kidini ni tafsiri ambayo ni maana za Qurani Takatifu kwa Kiswahili kwa ajili ya kuwahudumia Waislamu wa maeneo ya Afrika Mashariki. *Tafsiri ya Al-Muntakhab* ni mojawapo ya tafsiri za maana za Qurani, iliyotafsiriwa kwa Kiswahili na jopo la wataalamu wa Kiswahili mwaka 2007 na jopo la wataalamu wa Kiswahili wa Chuo Kikuu cha Al-Azhar kwa kushirikiana na Wizara ya Waqfu inayosimamia mambo ya kidini ikitegemea wataalamu wa Al-Azhar wakiwemo wataalamu wa lugha na ufasiri. Wafasiri hawa ni Ali Ali A. Shaaban, Mohammed I. Abouegl, Abdul-Hadi H. Marzouq na Abdullah Mua'awiya. Matini chanzi zilikuwa zimechapishwa na The Highest Islamic Council ya Misri, mwaka 1961.

Vitabu kadha wa kadha vya zamani na vya kisasa vinavyohusiana na Uislamu vilitafsiriwa kwenda Kiswahili kupitia Kituo cha Al-Azhar cha Ufasiri, ambapo kituo hicho kimetoa tafsiri za vitabu vilivyotafsiriwa katika muda wa miaka miwili tu. Mifano michache ya vitabu hivyo ni *Misingi ya Uislamu* cha Imamu Mkuu wa Al-Azhar, *Maswali mia moja kuhusu Uislamu* cha Imamu Al-Ghazaly na *Mungu si kama hivyo* cha mtafiti Mjerumani Sigrid Hunke. Kituo hicho kinaendelea kutoa tafsiri zaidi na zaidi kwa lengo la kueneza ujumbe wa Al-Azhar na kuwasaidia Waislamu wasio Waarabu kuelewa misingi na mafundisho ya dini yao; pia kwa ajili ya kuwatangazia mataifa mengine kuwa ukweli wa dini hiyo siyo kama wanavyodai baadhi ya watu kuwa ni dini ya ukatili na mauaji.

Aidha, tafsiri inahitajika sana katika semina, makongamano na mikutano mbalimbali ya kimataifa inayofanyika nchini Misri kwa dhamira ya kufikisha ujumbe, matokeo au matarajio ya shughuli hizi kwa wajumbe wa mataifa tofauti ambao wanashiriki katika shughuli hizo. Mbali na ukalimani, tafsiri za matokeo ya semina, midahalo na hotuba za mikutano hiyo zinatafsiriwa kama vile kitabu kinachokusanya matokeo ya vikao vya *Semina ya kimataifa ya Al-Azhar kwa ajili ya kukabiliana na itikadi kali na ugaidi*, iliyofanyika mjini Kairo (3-4 Disemba 2014) kwa kushirikiana na Baraza la Wazee wa Busara la Waislamu, ambalo ni baraza la wanavyuoni wakuu wa Kiislamu duniani wakiongozwa na Imamu Mkuu Sheikh wa Al-Azhar. Baraza hili lilianzishwa mwaka 2015 kwa ajili ya kuwakutanisha wanavyuoni wa Waislamu katika taasisi moja ya kutoa maoni na msimamo wa pamoja; makao makuu ya baraza hilo yako U.A.E. Kitabu hicho kilitafsiriwa kwa Kiswahili na Mtanzania Bw. Yussuf Mwalim Omar (ameshatajwa), na kuchapishwa na Baraza hilo.

Tafsiri nyingine ni ya kitabu cha *Sira ya Mtume (ya kuisoma) katika dakika chache* (2016) kilichoandikwa na raia mmoja wa Saudi Arabia Dkt. Nasser Al-Zahrani. Kitabu hiki kilitafsiriwa na Wamisri wawili ambao ni Profesa Ali Ali Ahmed Shaaban⁶ na Dkt. Wael Nabil Ibrahim,⁷ na kutolewa na Shirika la Assalamu Alaika ya Ayuha Al-Nabi, Ufalme wa Saudi Arabia, 2016.

Mbali na tafsiri zinazotolewa na kuchapishwa katika vitabu, kuna aina nyingine ya kazi za Kiarabu zilizotafsiriwa kwa Kiswahili bila ya kuchapishwa ambazo hutolewa mtandaoni. Kazi hizo ni hotuba, makala na fatwa zinazotolewa na Idara kuu ya Fatwa na Wizara ya Waqfu nchini Misri. Kwa jumla, tafsiri za vitabu na makala vya Kiarabu kwenda Kiswahili zilifungamana zaidi na uwanja wa dini, jambo linalotufanya kutafakari na kuangalia namna ya kuongeza juhudi za kutafsiri kazi nyingine nyingi za Kiarabu kwenda Kiswahili zinazogusia nyanja mbalimbali, na siyo dini tu.

Uchapishaji na uuzaji

Nchini Misri kuna aina mbili za wachapishaji, yaani wachapishaji wa umma na wachapishaji binafsi. Wachapishaji wa umma ni vituo viwili vya tafsiri ambavyo ni Kituo cha Taifa cha Ufasiri kinachosimamiwa na Wizara ya Utamaduni na Kituo cha Al-Azhar cha Ufasiri. Wachapishaji binafsi pengine ni wale wenye ofisi na maktaba kadhaa ambao wanatoa huduma za tafsiri na uchapishaji mbalimbali. Wachapishaji binafsi hao wanajihusisha zaidi na kazi ndogo ndogo na zisizo rasmi, kama vile vijitabu vidogo vidogo vinavyotolewa kwa ajili ya kazi maalum, kama vile vijitabu vilivyotajwa hapo juu, kwa mfano *Mimi ni Mwislamu*, *Maelezo kwa mahujaji*, na *Maelezo kwa wafanyao umrah*. Vitabu hivyo vilichapishwa na kuuzwa na wachapishaji wa aina hii. Miongoni mwa wachapishaji hao kuna wanaoshughulikia lugha za Kiafrika ikiwemo lugha ya Kiswahili. Pia, baadhi ya mashirika ya kutoa huduma za tafsiri yanapata baadhi ya kazi za kutafsiriwa baina ya lugha mbalimbali. Kiswahili kina hadhi yake katika shughuli kama hii, mwandalizi wa makala hii alipata nafasi ya kufasiri kazi nyingi kibinafsi katika baadhi ya mashirika haya, kwa mfano kitabu cha *Workers' Rights Booklet* cha National Human Rights Committee nchini Qatar ambacho kimetafsiriwa kwa Kiswahili na kuchapishwa kupitia shirika moja la tafsiri nchini Misri.

Kuhusu kazi zinazotafsiriwa baina ya Kiarabu na Kiswahili tatizo la uchapishaji wake na uuzaji lilianza kutatuliwa kwa kuanzisha Vituo vya Ufasiri, lakini bado usambazaji ndio shida ambapo kazi tafsiriwa hazijapata njia yake kutoka nje ya Vituo hivyo, ila kidogo sana, jambo linalofanya faida ya kazi hizo kubaki kuwa ni ndogo mno ikilinganishwa na umuhimu wake kwa jamii mbili za Kiarabu na Kiswahili.

⁶ Ali Ali A. Shaaban, profesa mstaafu wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Al-Azhar, ni mtaalamu wa isimu ya lugha ya Kiswahili na mmoja wa jopo la tafsiri ya maana za Qurani Takatifu Al-Muntakhab na tafsiri mpya inayoandaliwa sasa. Pia, ameshiriki kuandaa kamusi kubwa ya Kiswahili-Kiarabu iliyotolewa na Kituo cha Taifa cha Ufasiri.

⁷ Wael Nabil Ibrahim ni profesa Msaidizi wa Kiswahili, Idara ya Lugha za Kiafrika, Kitivo cha Lugha na Ufasiri, Chuo Kikuu cha Al-Azhar. Pia, ni mmoja wa jopo la kufasiri Fatwa kwa Kiswahili.

TAFSIRI NCHINI MISRI

Wizara ya Utamaduni imejihusisha na shughuli za tafsiri kwa kuanzisha Kituo cha Taifa cha Ufasiri. Lengo kuu la kuanzisha kituo hicho ni kufungua njia za kuwasiliana na mataifa mengine na kutambuana nao kupitia tafsiri ambayo ni mojawapo ya viunganishi vizuri baina ya mataifa na nchi mbalimbali ulimwenguni. Malengo mahususi yaliyoifanya serikali ya Misri kuanzisha Kituo cha Taifa cha Ufasiri ni pamoja na kuanzisha njia za kufahamiana, tena kutambua namna walivyo mataifa mengine kijamii, kifikra n.k., jambo linalosaidia kukuza utamaduni wa kitaifa na kuendeleza uhusiano na mataifa mengine. Vile vile, kumsaidia msomaji Mwarabu azitambue tamaduni mbalimbali, kwani kituo hicho kinawahudumia Waarabu wote si Wamisri peke yao; kwa hiyo kituo kinatakiwa kuwa chanzo kikubwa cha maarifa kwa wasomaji wa Kiarabu wote.

Ama kuhusu Kituo cha Al-Azhar cha Ufasiri kilichoanzishwa hivi karibuni kwa lengo la kuwasiliana na Waislamu wa sehemu yoyote ulimwenguni kwa lugha zilizo kubwa zaidi kwa ajili ya kutimiza haja ya Waislamu hawa kuhusu mafunzo ya kidini na mada zinazowapa uelewa zaidi kuhusu dini yao. Kituo cha Ufasiri cha Al-Azhar kimeanzishwa katika hatua mojawapo ya hatua nyingi zilizochukuliwa na Al-Azhar katika miaka mitano ya mwisho kwa dhamira ya kuendeleza hali ya hotuba za kidini na kwenda sambamba na mabadiliko ya zama za kisasa na kutangaza ujumbe wa Al-Azhar kwa lugha tofauti.

Changamoto kwa wafasiri

Mfasiri anabidi kushika vizuri lugha chanzi na pokezi, awe na uelewa kuhusu utamaduni wa jamii zote mbili na aingiliane na wenyeji wa jamii hizo. Katika hali yetu hii, kwa mfasiri wa Kiswahili na Kiarabu kutambua uhusiano uliopo baina ya lugha na jamii hizo mbili ni jambo la kuzingatiwa sana, hasa akiwa anashughulikia tafsiri ya kifasihi. Kuhusu tafsiri za kidini baadhi ya wafasiri wanapata shida ya kutoelewa matini chanzi ipasavyo, hasa katika matini takatifu, kwa hiyo wanafasiri wakitegemea uelewa ambao si sahihi, jambo linaloweza kuharibu kazi nzima na kuleta madhara mengi kama vile kuenea kwa fikra potovu na misimamo mikali.

Zana za tafsiri ni muhimu, kama vile kamusi za kawaida na ya kielektroniki, vitabu vya kueleza maudhui husika, mawasiliano ya moja kwa moja na jamii husika, kuwasiliana na mwandishi na kuingiliana na wenyeji wajamii asili na jamii lengwa. Aidha, kutambua mbinu mpya za tafsiri na nadharia zake ni miongoni mwa changamoto zinazowakabili baadhi ya wafasiri. Kuhusu tafsiri ya Kiswahili kwenda Kiarabu na Kiarabu kwenda Kiswahili baadhi ya wataalamu wameanza kuandaa kamusi baina ya lugha hizo mbili kama vile kamusi tulioziashiria hapo juu katika tanbihi nambari mbili, tatu na sita, ikiwa ni pamoja na kushughulikia vitabu vya nadharia na mbinu za tafsiri.

Kazi zilizotafsiriwa kutoka Kiswahili kwenda Kiarabu ni za kifasihi hadi kazi zilizotafsiriwa kutoka Kiarabu kwenda Kiswahili nyingi zake ni za kidini. Kwa hiyo, kazi hizo wakati mwingine huwatatiza wafasiri kutokana na mtindo wa baadhi ya waandishi kutumia semi na nahau za kikale sana ambazo hazitumiki kwa sasa, wala hakuna wanaoelewa matumizi yake

isipokuwa wachache pamoja na msanii mwenyewe, jambo linalomlazimisha mfasiri afanye juhudi kubwa ili atambue makusudio ya msanii. Licha ya ugumu wa baadhi ya kazi, kuwepo kwa kasoro fulani ya kifani katika kazi kunatatiza mfasiri anayetaraji msaada wa vipengele vya kazi aelewe dhamira na maudhui.

Pia, miongoni mwa changamoto zinazohusiana na kazi zinazotafsiriwa ni kutotosha kwa lugha pokezi kwa maana za matini chanzi, hali ambayo hutokea mara kwa mara wakati wa kufasiri kutoka Kiarabu hadi Kiswahili, na hivyo mfasiri akajikuta hana budi kutumia maneno ya kigeni au maelezo marefu kwa ajili ya kufikisha maana lengwa.

Hitimisho

Makala hii imejaribu kuonyesha hali ilivyo katika tafsiri ya Kiarabu na Kiswahili nchini Misri, kwani lugha ya Kiswahili ni lugha inayoongoza lugha nyinginezo za Kiafrika kutumika na kushughulikiwa nchini humo. Tumbainisha kuwa uzingatifu na uangalifu wa wataalamu, wasomi na hata wahusika Wamisri kwa lugha ya Kiswahili unaongezeka siku hadi siku. Aidha, tumeorodhesha kazi muhimu zaidi zilizotafsiriwa baina ya lugha hizo mbili, tukielezea wafasiri wake na namna zilivyotolewa.

Kwa kuwa kazi yoyote ya kibinadamu kawaida yake huwa na mapungufu fulani, tafsiri za Kiarabu na Kiswahili bado zinahitaji kushughulikiwa zaidi na zaidi, kwa upande wa kazi zilizotafsiriwa ambazo ni chache kulingana na umuhimu wa kazi hizo za tafsiri kueneza na kuendeleza lugha mbili. Pia, nyanja zinazozingatiwa zaidi katika tafsiri baina ya Kiarabu na Kiswahili zinabidi kutanuliwa zaidi, kwani lugha hazihusu kazi za kifasihi na shughuli za kidini pekee, bali zinajitokeza katika nyanja mbalimbali za maisha ambapo lugha ndiyo chombo cha msingi cha mawasiliano ya wanadamu.

Tungependa kuhamasisha kuzingatia zaidi tafsiri kama njia muhimu ya kufungamanisha uhusiano baina ya mataifa mbalimbali na kuleta uelewa wa tamaduni tofauti. Ingawa juhudi nzuri zinafanywa, shughuli za tafsiri zinahitaji kuendelezwa zaidi kwa mujibu wa mabadiliko yanayokwenda haraka haraka katika enzi yetu ya kisasa, kisayansi na kiteknolojia. Zana za tafsiri, mbinu na nadharia zake zitiliwe maanani, ulezi wa kazi na shughuli hiyo ya tafsiri ipatikane na vitabu vinavyoeleza jamii na utamaduni wa taifa na ulimwengu viandikwe na kufasiriwa kwa ajili ya kueneza maarifa na ufahamu sahihi badala ya sintofahamu na maelezo maovu yanayowashawishi watu na kuwaelekeza kubishana na kuzozana, ilhali hekima kuu ya kuumbwa kwao ni kujuana, kusaidiana na kukamilishana.

Marejeleo

Marejeleo ya Kiswahili na ya Kiingereza

- Hussein, Taha. n.d. *Ahadi ya haki*, transl. by M. S. Muhammad. Cairo: Baraza Kuu la Uislamu.
- Mahfouz, Naguib. 2004. *Msako*, transl. by Deogratias M. Simba. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota.
- Mazrui, Alamin. 2007. *Swahili Beyond the Boundaries: Literature, Language, and Identity*. Athens: Ohio University Press.
- Mohammed Swaleh Al-Othaimiin, Suleiman bin Swaleh bin Abdul-Aziz, Habib bin Mu'alla & Abdul-Raziq bin Abdul-Muhsin Al-Badr. 2016. *Maelezo kwa Mahujaji na Maelezo kwa wafanyao Umrah*, transl. by Abdulhay Salem & Alaa Salah Abdul-Wahed. Riyadh (Saudi Arabia): Wizara ya Masuala ya Kiislamu na Ulinganiaji.
- Mulokozi, Mugyabuso M. 2017. *Utangulizi wa fasihi ya Kiswahili*. Dar es Salaam: Moccony Printing Press.
- Salah, Mohammed Ashraf. 2010. *Mimi ni Mwislamu*, transl. by Abdullah Mua'awiya Abdul-Rahman. Alexandria: Al-Khulafaa Al-Rashidiin & Al-Fath Al-Islamy Publishing House.
- The Highest Islamic Council. 2007. *Tafsiri ya Al-Muntakhab* transl. by A. Ali Shaaban, Mohmmmed I. Abouegl, Abdul-Hadi H. Marzouq & Abdullah Mua'awiya. Cairo: The Ministry of Awqaf.

Marejeleo ya Kiarabu

- إبراهيم حسين، **حاجز الزمن Wakati Ukuta**، ترجمة: محمد إبراهيم محمد أبو عجل (2010)، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- أحمد ندالو، **هيا نحكي Hadithi Njoo**، ترجمة: عبدالحى أحمد محمد سالم (2005)، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- الأزهر الشريف، **الأزهر في مواجهة الفكر الإرهابي**، من أعمال مؤتمر الأزهر العالمي لمواجهة التطرف والإرهاب، ترجمة: Yussuf Mwalim Omar (2014)، الأزهر الشريف ومجلس حكماء المسلمين
- **"Semina ya Kimataifa ya Al-Azhar kwa ajili ya Kukabiliana na Itikadi kali na Ugaidi"**.
- تشاتشاجي، **الماس الزائف Almasi za Bandia**، ترجمة: عبدالحى أحمد محمد سالم (2005)، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- الحلوجي، مصطفى حسين (1987)، **قاموس بسيط: عربي - سواحيلي، سواحيلي - عربي**، دار البيان، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- شافي آدم شافي، **الخائن Haini**، ترجمة: محمد إبراهيم محمد، عبدالله معاوية (2010)، سلسلة الإبداع القصصي، العدد 1422، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- شافي آدم شافي، **الشد والجذب Vuta N'kuvute**، ترجمة: محمد إبراهيم محمد أبو عجل، عبدالله معاوية عبد الرحمن (2015)، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.

- شعبان، علي علي أحمد & سالم، عبدالحى أحمد محمد (2015)، القاموس الشامل: سواحيلي - عربي، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- شهاب الدين سراج الدين، تاريخ اللغة السواحيلية *Historia ya Kiswahili*، ترجمة: عبدالحى أحمد محمد سالم (2015)، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- علي مزروعى، صرخة حق *Kilio cha Haki*، ترجمة: محمد إبراهيم محمد أبو عجل (2010)، المركز القومي للترجمة، وزارة الثقافة، القاهرة، جمهورية مصر العربية.
- مرزوق، عبدالهادي حامد (2017)، القاموس الوجيز: عربي- سواحيلي، محمد علي البروانى.
- ناصر الزهراني، السيرة النبوية في دقائق *Sira ya Mtume katika Dakika Chache*، ترجمة: علي علي أحمد شعبان & وائل نبيل إبراهيم (2016)، دار نشر السلام عليك أيها النبي، مكة المكرمة، المملكة العربية السعودية.

Tovuti

Akaunti ya facebook ya Wizara ya Waqfu ya Misri kwa Kiswahili: <https://web.facebook.com/Wizara-ya-Wakfu-ya-Misri-1110427415643386/> (last visited 02-07-2019)

Tovuti ya Kituo cha Al-Azhar cha Ufasiri: <http://www.azhar.eg/act/en-us/> (last visited 02-07-2019)

Tovuti ya Kituo cha Idara kuu ya Fatwa kwa Kiswahili: <http://www.dar-alifta.org/Foreign/default.aspx?LangID=11&Home=1> (last visited 02-07-2019)